

Деркач Вадим Леонтійович

Кандидат філософських наук, доцент, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-0123-3637>

e-mail: vadym_derkach@kneu.edu.ua

МОРАЛЬ І КВАЗІМОРАЛЬ: МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ПОВЕДІНКИ ТА ЇХ ЕВОЛЮЦІЙНА ДИНАМІКА

Резюме

Розроблена концептуальна демаркація між власне «мораллю» та «квазімораллю» (багатошаровими симулякрами, що обслуговують інтереси еліт та бюрократичних апаратів). У статті здійснюється переосмислення моралі як еволюційного механізму соціальної регуляції поведінки, що функціонує не як система універсальних норм, а як динамічний інструмент внутрішньогрупової інтеграції. Запропоновано визначення моралі як механізму культурно-генетичного добору, що ґрунтується на культурному еталоні «гідної людини», системі соціальних санкцій, інтерналізації норм та емоційних регуляторів (сором, провина, гордість).

Ключовою тезою є розрізнення моралі та квазіморальних форм регуляції, які виникають у складних суспільствах. До них віднесено: релігійно-центричні системи авторитету, престижні переконання та моду, театралізований конформізм, а також моральний грандстендинг. Усі ці форми інтерпретуються як похідні або паразитарні модифікації базового морального механізму, що відриваються від його первинної функції — забезпечення кооперації та життєздатності групи.

Показано, що в умовах розширення соціальних систем і зниження ксенофобних бар'єрів мораль переплетена з політико-правовим примусом і інструментальною раціональністю. Це породжує складні гібридні системи, у яких моральна мова використовується як ресурс статусної конкуренції та символічного домінування. Окремо аналізується механізм «етичного

камуфляжу», коли інституції демонструють лояльність до цінностей, але фактично відтворюють інші цілі — репутаційні, бюрократичні або владні.

У результаті робиться висновок, що сучасні квазіморальні форми не замінюють мораль, а накладаються на неї як додаткові рівні соціальної регуляції, часто викривляючи її функцію.

Ключові слова: мораль; квазімораль; ідеологічна мода; престижні переконання; театр відповідності; еволюційна етика.

Вступ

Традиційна етика, яка століттями намагалася логічно вивести «універсальне добро», зайшла у глухий кут. Криза нормативних підходів виявляється насамперед у їхній неспроможності пояснити фундаментальний емпіричний факт: моральні переконання не є ані універсальними, ані автономними — вони культурно специфічні, історично мінливі і функціонально залежні від структури тієї спільноти, в якій діють. Це вимагає парадигмального переосмислення самого об'єкта дослідження: диференціації моралі як одного з механізмів у системі регуляції поведінки людини в суспільстві та переміщення теорії моралі в міждисциплінарне поле на стику антропології, соціології, психології, еволюційної біології та політичних наук [1; 2].

Сучасна філософія дедалі частіше розглядає мораль через інструменти еволюційної психології, теорії ігор та кібернетики [3; 4]. Цей зсув має кілька прикметних рис. По-перше, стає дедалі очевиднішою хибність класичного розуміння моралі як «кодексу абсолютних норм» — замість цього мораль постає як динамічний апарат селективного тиску в Р2Р-подібних соціальних мережах, завдання якого полягає у культивуванні життєздатного типу «гідної» особистості задля збереження зв'язності та солідарності конкретної групи [5; 6]. По-друге, дослідження еволюції культури переконливо демонструють, що моральні норми передаються і закріплюються через механізм культурно-генетичної коеволюції: патерни поведінки функціонують як одиниці культурної спадковості, добір яких відбувається паралельно з біологічним добором носіїв [7; 8]. По-третє, емпірична психологія встановила, що мораль спирається не на раціональне обґрунтування норм, а на інтуїтивні психоемоційні регулятори — сором, провину, гордість, — які забезпечують автономну внутрішню мотивацію незалежно від зовнішнього нагляду [9; 10].

На цьому тлі в функціональному аспекті потребує розгорнутого аналізу конфлікт між мораллю та квазіморальними механізмами — багатошаровими симулякрами, що включають «театр відповідності», ідеологічну моду еліт та оборонну мімікрію низових класів. З появою соціальних мереж і кодифікацією корпоративної етики (ESG, DEI, інституційний комплаєнс)

виник колосальний пласт філософської критики: моральна мова, на думку дослідників, втратила свою первинну функцію — координацію поведінки заради спільного блага — і перетворилася на зброю домінування та інструмент спекулятивного підвищення соціального статусу [11; 12].

Серед робіт останніх років у цьому контексті розгорнута плідна дискусія. Один із найвпливовіших політичних філософів сучасності Майкл Сендел [13] аналізує, як еліти перетворили концепт «меритократії» на технократичний симулякр — цифрові показники й дипломи престижних університетів як індульгенції, — що призвело до розмивання органічної моралі спільного блага і викликало жорстку популістську реакцію знизу. Соціальний психолог Джонатан Гайдт у двох ключових роботах [3; 14] системно досліджує, як американські університети втратили імунітет до ідеологічного фанатизму: «культура безпеки» (safetyism) та ідеологічний конформізм знищили позаособистісний скептицизм, замінивши його цькуванням через особисті випадки (ad hominem). Соціолог П'єр Бурдьє ще раніше показав, що культурний капітал — смаки, мова, переконання — функціонує як інструмент статусної диференціації та відтворення класових ієрархій [15], що утворює теоретичне підґрунтя для розуміння сучасних форм символічного домінування. Роб Гендерсон [16] запровадив концепт «Luxury Beliefs» (престижні переконання), ілюструючи, що прогресивні етичні догми західних університетів функціонують точно за логікою Торстейна Веблена [17] — як статусне споживання: еліти просувають характерні ідеї задля фіксації свого рангу, тоді як витрати за ці «забаганки» платять нижчі класи. Джастін Тосі та Брендон Вормке [18] запровадили в академічний обіг поняття «морального грандстендінгу» — використання моральних суджень з метою самопрезентації та задоволення «потреби у визнанні». Автори доводять, що цей механізм є етичним злом, оскільки радикалізує суспільство, знецінює моральну мову і перетворює публічну дискусію на нарцисичний проєкт. Водночас Ніл Леві [19] стверджує, що «демонстрація чеснот» є еволюційно виправданим механізмом, який надає спільноті «свідчення вищого порядку» про надійність агентів і допомагає координувати суспільні норми. Evan Westra [20] розвиває цю позицію, показуючи, що virtue signaling може слугувати інструментом дифузії нових соціальних норм навіть за відсутності альтруїстичних мотивів. Емпіричне підтвердження шкідливого впливу морального грандстендінгу на поляризацію суспільного дискурсу знаходимо у роботі Груббса зі співавторами [21]. Критику грандстендінгу як форми неоліберального товарного фетишизму здійснює Грохман [22]. Авататнео зі співавторами [23] моделюють еволюційну стійкість моральних основ, демонструючи, що норми лояльності, авторитету та справедливості закріплюються як механізми внутрішньогрупової координації.

Проблема, яку ставить ця стаття, полягає в наступному: коли ідеологічна мода витісняє меритократію, а бюрократичні метрики (Scopus, індекси, квоти) замінюють пошук істини, система втрачає позаособистісний скептицизм та імунітет до деградації. Це актуалізує питання щодо механізмів і умов, за яких зіткнення соціальної системи з жорсткими обмеженнями фізичної реальності — війна, пандемія, екологічна криза — запускає еволюційний відбір, змиваючи квазіморальні конструкції та змушуючи системи повернутися до прагматики виживання [24; 25].

Метою статті є розробка аналітичної демаркації між мораллю як механізмом внутрішньогрупової інтеграції та квазіморальними симулякрами, а також виявлення умов, за яких зіткнення соціальної системи з жорсткими обмеженнями фізичної реальності запускає механізми аутокорекції моральних кодів в еволюційній динаміці.

Методи дослідження

Стаття реалізує міждисциплінарний теоретико-аналітичний підхід, що поєднує концептуальний аналіз, еволюційно-функціональне моделювання та порівняльно-типологічний метод. Концептуальний аналіз застосовується для критичної деконструкції усталених філософських і соціологічних визначень моралі з метою виявлення їхніх методологічних обмежень та побудови операціонального робочого визначення, придатного для міждисциплінарного емпіричного застосування. Еволюційно-функціональне моделювання — спираючись на теорію культурно-генетичної коеволюції, еволюційну психологію та теорію ігор — використовується для реконструкції генези морального механізму, аналізу умов його трансформації в ході ускладнення соціальної організації та виявлення селективних фільтрів, що визначають життєздатність моральних норм. Порівняльно-типологічний метод забезпечує систематичну демаркацію між власне мораллю та чотирма виокремленими квазіморальними механізмами шляхом зіставлення їхніх мотиваційних структур, способів відчуження рішення від автентичної психоемоційної основи та контурів аутокорекції. Додатково застосовується метод функціонального аналізу інституційних патологій, що дозволяє ідентифікувати механізми «етичного камуфляжу» в академічному та корпоративному середовищах як конкретні емпіричні прояви теоретично описаних квазіморальних конструкцій.

Результати дослідження

1. Робоче визначення поняття моралі.

Термін «мораль» в академічній літературі має розмите значення і в якості позначення об'єкта емпіричних досліджень механізмів регуляції поведінки людини він не визначений чітко. Значною мірою це пов'язане з тим, що в філософії віддавна етична проблематика змістилася в бік питання

виправдання зобов'язальних норм та обґрунтування значення оцінних суджень: що є критерієм доброго вчинку, маючи на увазі що усвідомлення цього критерію (цінності) раціональним агентом саме по собі вже має спонукальну силу. З іншого боку в західній традиції «мораль» стійко асоціювалася з релігійними настановами і божественним походженням засадничих приписів. Через те в соціології, антропології, психології мораль як реалія в поведінці і не отримала концептуального вираження, дослідники зазвичай плутаються в тому, про що саме йдеться в об'єктивному сенсі (тобто з погляду джерел даних). Навіть в дескриптивній етиці цим об'єктом є не стільки механізм регуляції поведінки, а поширені оцінки вчинків. Явно чи не явно приймається, що з цих уявлень випливають і самі вчинки: особа поводить себе так, бо переконана, що так робити гоже. При цьому альтернативна гіпотеза, що ці переконання відображають рефлексивно наявні суспільні узвичаєння та усталені патерни поведінки, є похідними від них, а не причиною вчинків — залишається здебільшого відхиленою за замовчуванням. Тим самим і питання, чому ті переконання, які одні стійко обґрунтовують як беззаперечні за їх достеменністю, а для інших вони видаються безглуздими, як може бути, що одні й ті самі аргументи в одних випадках працюють, в інших ні — підвісає в повітрі. Відповідь на це питання здебільшого виражає лише упередженість мислителя щодо певних норм та цінностей, а не виклад по суті справи. Фактично ця відповідь зводиться або лише до констатації релятивізму, або до неявної позиції, що опонент — не достатньо розумний чи невинувато зіпсутий.

В контексті статті я покладатимуся (без додаткового обговорення) на тлумачення моралі, яке достатньо розібране в інших моїх роботах.

Мораль — це характерний для людських суспільств спосіб регуляції міжособистісних взаємин членів спільноти, який у своїй єдності обов'язково відповідає наступним визначальним критеріям:

1. Наявність культурного еталона: У культурі спільноти закріплено тривалий зразок поведінки «гідної людини». Орієнтуючись на цей образ, члени групи ідентифікують індивіда як свого, а сам зразок формує взаємні очікування щодо того, які форми взаємодії є допустимими та бажаними у різних життєвих ситуаціях.

2. Механізм постійного добору (Селективний тиск): Орієнтуючись на цей еталон, спільнота здійснює безперервний тиск на індивідів, перевіряючи їхні патерни поведінки на сумісність із ним. Цей добір реалізується через систему соціальних санкцій: позитивне підкріплення (схвалення, шанування, слава) та негативне підкріплення (осуд, ганьба, нетерпимість).

3. Інтерналізація та активна трансляція: Корпус норм засвоюється індивідом настільки глибоко, що формує його особистісну ідентичність як гравця соціальних ролей. Психіка особи налаштовується так, що вона

стає абсолютно нетерпимою до відхилень від цього зразка у поведінці інших людей і він починає сам активно просувати та контролювати ці вигоди у своєму оточенні (перетворюючись із об'єкта регуляції на активного суб'єкта контролю).

4. Додатково з цим пов'язана специфічна внутрішня сигнальна система переключення функціональних станів (психоемоційна структура) з її зовнішнім вираженням: моральні почуття сорому, гордості, каяття тощо. І в системі соціальних комунікацій, свідомості та самосвідомості суспільна практика та емоційна залученість рефлексивно відображається в різного роду повчаннях, оцінках, пліткуванні тощо. Ця рефлексія водночас формує репутаційний шлейф особи в групі, що впливає на її статус, і, з іншого боку, сама є складовою соціального тиску.

Мораль, однак, не є збіркою приписів, кодексом, де зміст цих приписів визначає «моральність». Мораль — це механізм дії, спосіб унормування поведінки, узгодження індивідуальної мотивації з груповими очікуваннями, відтворення в групі (культування) осіб з характерним патерном соціально-рольової поведінки. На психологічному рівні це механізм модифікації мотивації та розв'язання конфлікту мотивацій, необхідний в першу чергу для забезпечення культурно-генетичного процесу, диференціації «свій-чужий» та формування просоціальної ідентичності з підтримання згуртованості соціальних дій та розподілу вигод та тягарів суспільної кооперації. Однак цей механізм підхоплює і закріплює різні за змістом норми, і еволюція власне норм моралі і самого механізму моралі — це різні процеси.

Мораль — це архаїчний механізм, який виник задовго до появи людей сучасного фізичного типу, і ще до того, як сформувався комплекс вищих психічних функцій людини: мови, мислення, свідомості. Ба більше, саме цей механізм гіпотетично став основним чинником добору, який привів до формування людини: в афористичній формі — мораль створила людину. Хоча жодне з цих тверджень не є самоочевидним і є частиною дискусії в сучасній еволюційній етиці, розгорнуте їх обґрунтування виходить далеко за межі статті і подане тут лише як маркер позиції автора, необхідний для розуміння подальшого аналізу як уведений постулат.

Додатково ця позиція окреслена в наступному.

Культурно-генетична природа моралі. Дія моралі пов'язана виключно з культурою та культурно-генетичним механізмом спадковості, і тому зміст моральних норм завжди культурно-специфічний. Це однак не означає цілковитою взаємозамінності та довільності моральних норм, які культивуються.

Функціональна релятивність і антитрансценденталізм. Не існує «моральності» як специфічної онтологічно реалії. Ніщо не є моральним безвідносно до тих форм суспільної інтеграції, в яких певний механізм регуляції поведінки виконує свою роботу. Крім того, функція моральної норми — не функція моралі як механізму.

Еволюційні рамки життєздатності. Сама будова соціуму та рамки можливого обмежують прийняття моральних норм лише тими варіантами, які забезпечують фізичне та соціальне виживання групи. Нежиттєздатні варіанти елімінуються. Однак історія групи і раніше прийняті норми змінюють ступені свободи можливих варіацій; тому еволюція моральних чутлива до історії соціуму.

2. Демаркація моралі та квазіморалі

Мораль за своєю природою — механізм, який працює в межах чіткої диференціації свій\чужий і принцип її дії аналогічний роботі імунної системи та інтеграції клітин в багатоклітинному організмі. Так само цей механізм передбачає згуртованість в буквальному сенсі: він працює в умовах безпосередньої взаємодії, залежності та контактної насиченості членів групи, склад якої є відносно сталим тривалий час (відносно масштабів тривалості життя людини, тобто значну частину свого життя людина перебуває в контакті з цією групою осіб, залежить від їх ставлення до неї і особи в групі змінюються, заміщуючи не лише фізично тих, хто вибув, а й в рольовому сенсі). Критеріальною характеристикою тут є ксенофобія: найвиразніший індикатор дії моралі, тобто нетерпимість до тих, хто не вписується в коло своїх, відчуження, яке виражається в соціальній ізоляції чи збільшенні соціальної дистанції. Ксенофобія забезпечує злагоджену дію групи з елімінації «негідних».

Однак за історично короткий час (в масштабах еволюційної динаміки) людство здійснює докорінний перехід в самому характері соціальної організації, пов'язаним з відтворювальним господарством та структурованням «цивілізаційних» форм. Особливістю їх є те, що в них спільноти взаємодію з спільнотами (в тому числі з комплексними, тобто такими, що самі утворені зі спільнот). При цьому рамки ксенофобії стають деструктивними: з соціального селективного чинника, який забезпечує соціальний «клей» в гуртуванні, вона стає завадою, бар'єром, який руйнує чи різко обмежує можливості масштабної соціальної кооперації. За останні кілька тисяч років ми спостерігаємо розмивання ксенофобних рамок у двох напрямках паралельно: відокремлення з культивованого зразка «гідної» людини все більшої кількості рис, пом'якшення цього шаблону, більшої терпимості до варіативності в патернах поведінки й водночас розширення кола «сво-їх». Однак це розширення не є лише гомогенізацією в початково культурно

різнорідному середовищі й переходом до деякої похідної синтетичної уніфікованої культури, що заміщує початкове культурне розмаїття.

Тут важливо зауважити, що і початково мораль як механізм тісно переплітається з іншим, ще архаїчнішим (тваринним) механізмом соціальної ієрархізації. Як можна правдоподібно припустити, в архаїчних гомінін «кристалізація» механізму моралі відбувалася так, що статусна ієрархія особини в групі залежала від ступеня наближення до культивованого зразка гідного члена, гідного свого. Де бути своїм означало відповідати зразку. Відповідно ті особини, які максимально виражали цей патерн, водночас характеризувалися максимальною проактивністю в тиску на «не правильних» (риса домінанта) і вивищували свій статус, отримуючи при цьому «справедливі» привілеї, шанувалися. Ці привілеї забезпечували кращі шанси в живучості особини й вищу репродуктивну вагу (привабливість їх як партнерів). Цей механізм я раніше позначив терміном євгенічний добір, тобто коеволюцію патерну культивованого зразка поведінки й детермінованих на молекулярно-генетичному рівні задатків, які збільшують шанси особини відтворити потрібний патерн. Тим самим в ході такого добору накопичуються в групі особини такого типу, який сприяє відтворенню культури. Однак фільтр добору працює дуже консервативно, відтворюючи цілісно повний спектр поведінки, жорсткий патерн. Хоча якщо цей патерн погано узгоджується з умовами життя і не сприяє ефективній консолідації співпраці членів групи з розподілом благ, він знижує цей кооперативний ефект та життєздатність особин, і тим самим елімінується разом з загибеллю групи. Таким чином працює подвійний фільтр: відбір особин на відповідність зразку (прямий, активний, «штучний»), і відбір норм на кооперативну цінність. Цей відбір є аналогом того, що працює на молекулярно-генетичному рівні, тільки в якості генів працюють патерни поведінки, закріплені в культурно-генетичному процесі (гени-меми).

Однак зниження ксенофобії розвиває «мемофонд»; але воно необхідне для кращої продуктивності в умовах відтворювального господарства, яке потребує інтеграції значно більшого числа особин, ніж мала група мисливців-збирачів. І тут спрацьовує збій, який розводить мораль і ієрархізацію. Одні групи стають домінантами щодо інших, формуючи рамку зовнішнього примусу. Виникає ефект присвоєння чужих, але в статусі, який залишає групи розділеними. Це в точності той самий механізм, який породив відтворювальне господарство: пастух дбає про овець, але метою турботи є їхня шерсть та м'ясо. Пастух домінує над вівцями, вівця не стає частиною групи пастухів. Так само підпорядкована група (чи особа в низькому статусі) набуває кастової ізоляції, але з відтворюваною структурою підпорядкування одних іншим в спільній соціальній взаємодії. Одні люди стають знаряддями для інших. Але тепер примус, який визначає патерн

поведінки підлеглих, не є частиною їхньої ідентичності, яка визначає гордість чи сором.

Таким чином виникає три різних аспекти культурно-детермінованої регуляції поведінки: 1) мораль; 2) політико-правовий та адміністративний примус; 3) інструментальна раціональність технічних рішень (останній виокремився з власне соціального структурування, але вторинно повертається в ідеях наукової організації суспільного життя). Однак мораль є настільки потужним та укоріненим механізмом, що в складнішому суспільстві він не міг замкнутися в малих групах як релікт чи бути повністю витісненим.

3. Квазіморальні механізми

Відтак можна виокремити цілу низку похідних механізмів в своєрідній «сірій зоні» між цими трьома аспектами, кожен з яких має свою функціональну нішу і спосіб дії, які в основі своїй, однак, є гомологами моралі й водночас мають деяку подібність з мораллю (квазімораль). Прикметно, однак, що на рівні суспільної свідомості ці механізми зазвичай маркуються як «моральність». Розглянемо кілька з них.

1. Релігійно-центрична регуляція поведінки. Цей механізм є своєрідним гібридом, в якому первинний механізм моралі трансформований під впливом ієрархічного плюс релігійних практик. Домінантна група, яка позиціонує себе представником божества, закріплює свій статус так, що покірність божеству розглядається як культивована норма гідної поведінки, продиктована волею бога. Фактично, це інсталяція в механізм моралі норми, яка, однак, дещо видозмінює сам механізм. Мораль працює як своєрідна пірингова мережа, в ній немає спеціального органу контролю (самі учасники є контролером один для одного) і немає джерела відчуження рішень. На рівні індивідуальної свідомості особа просто переконана, що огидно вчинювати так-то, в тому числі й тоді, коли її ніхто не бачить; і вона впевнена, що в цьому переконанні усі. Тому тривожиться не лише, що її хтось покарає за проступок, а просто дізнається про це (запобігання сорому). Сам цей проступок є огидним у власних очах, породжує своєрідний розпач втрати честі. Чому так — це не питання необхідного обґрунтування; відповіддю є «тому ще це огидно»; і неприйнятно мати справу з тими, для кого це не огидно. (Те саме в іншій бік схвалюваних чеснот). Первісно релігія має суто практичний сенс, вона є інструментом; і в тій мірі, в якій вона входить в консервативну норму «гідності» вона контролюється мораллю. Так само, як негідно їсти заборонену їжу чи вдягатися непристойно, то так і культові дії є частиною закріпленого узвичаєння. Однак це не надає привілейованого правого статусу комусь, хто в силу релігійних установлень набуває домінантного положення. Моралізація релігії, майбуті, розпочинається паралельно з формуванням протодержавних утворень і є

інструментом використання моралі (певно що стихійним) для примусу до послуху через добровільні дії.

Однак тут є істотна відмінність від власне моралі в механізмі, залежно від того, ця норма (релігійних практик і шанування авторитету) повністю інтерналізована (тобто підхоплена мораллю) без виокремлення спеціальної інстанції, яка визначає «правила гри», чи персоніфікує її як волю певної особи-можновладця. Її воля стає священною, але мотивація зміщується не в почуття сорому за очікуване неузгодження вчинку з гідним, а в догоджання домінанту, любові до нього, відданості йому. При цьому особиста прив'язаність (як структурна психологічна основа) трансформується в лояльність до символічного носія сакральної влади (освяченого правителя, або й обожествленого правителя, чи власне божества). Тому цей зв'язок не розривається з фізичною смертю правителя; він лише заміщується іншим носієм.

Дериватом цього механізму в етиці є моральний реалізм, в якому свавільність особи усувається шляхом уведення трансцендентного джерела норми, відданість якій оголошується еталоном гідної поведінки. Оскільки змістовно ця «моральність» порожня, в неї контрабандою вкладається певне упередження чи узвичаєння, яке відтак подається виведеним з загального законодавства як власна воля раціонального агента. Вчинювати слід так, бо це мій обов'язок гідної людини, яка пізнала істинні цінності. За тим само принципом воля богів постійно перевизначається, ігноруючи суперечливість приписування богам законів. Фактично ми маємо тут механізм раціоналізації неусвідомлюваного мотиву, який однак первинно був засвоєний особою з культури або на угоду домінанту. Особа тим самим відчужую власне рішення двояко: видає те, що є її внутрішнім мотивом за зовнішню спонуку (в моралі навпаки) і оголошує цю спонуку знеособленою (ніби це не свавілля, а логічна неминучість); однак неусвідомлено прагне догодити джерелу авторитету. Бог дуже зручний для цього, бо він мовчить; і в його волю можна вкласти що завгодно (хоча, звісно, люди не вкладають у волю богів те, що не вигідно претенденту на владу).

У системах, де рішення відчужене на користь трансцендентного джерела авторитету, аутокорекція відбувається через механізм постійного перевизначення. Оскільки «Бог мовчить», апарат інтерпретації (носії релігійного дискурсу) отримує можливість безкінечно адаптувати «волю богів» під мінливі прагматичні потреби соціуму. Суперечності чи застарілі догми не скасовуються відкрито, а раціоналізуються й наповнюються новим змістом.

Це забезпечує конструкції колосальну гнучкість на довгих історичних дистанціях. Система «аутокоригується», не змінюючи свого фасаду. Проте небезпека полягає в тому, що така корекція є відірваною від

безпосереднього емпіричного досвіду — вона керується логікою збереження інституту авторитету, і часто всупереч вимогам життєздатності суспільства.

2. Мода та престижні переконання. Цей механізм є високодинамічним гібридом у «сірій зоні», в якому еволюційне прагнення індивіда до імітаційного відтворення дій інших та накопичення репутаційного статусу повністю відривається від консервативного, довготривалого завдання максимізації зразка гідної людини всією спільнотою. Мода та престижні переконання працюють не як стабільні, перевірені часом євгенічні патерни, що передаються через глибоку культурно-генетичну спадковість, а як швидкоплинні, летючі інформаційні віруси-меми.

Тут наявна істотна відмінність від власне моралі в самому механізмі внутрішньої мотивації. Вектор мотивації: внутрішній імпульс зміщується з архаїчного, інтерналізованого переживання «огидно \ чесно» на прагнення демонстративного володіння маркерами винятковості або приналежності до тимчасово домінуючої (елітарної) підгрупи.

Спосіб дії: Престижні переконання часто є змістовно порожніми раціоналізаціями, які приймаються особою «контрабандою» під виглядом «найсучасніших», «прогресивних» чи «істинних» цінностей. Вони слугують інструментом штучної внутрішньогрупової сегрегації — швидким фільтром для відсікання тих, хто не встиг оновити свій «програмний код».

Відчуження рішення: Особа, яка сповідує престижне переконання, відчужує власне рішення: вона завантажує актуальний мем не тому, що його порушення викликає в неї автентичний розпач від втрати честі перед спільнотою рівних собі своїх, а тому, що неусвідомлено прагне догодити джерелу поточного авторитету (трендсетерам або інтелектуальній еліті) та панічно боїться маркування як «застарілої» чи «відсталі» істоти в очах референтної групи.

На відміну від давнішого закріпленого маркування статусу і покарань для тих, хто імітує ці сигнали (не відповідно вдягається тощо), в сучасному суспільстві маркування цього елітного статусу принципово контрастне і змінюване щодо маси. Одяг від кутюр має вирізнятися від масового. Носити його (і купувати так, що це відомо колу еліти, тобто «автентично», зазвичай дуже дорого) — є викликом і маркером. Вторинно в середовищі тих, хто прагне потрапити в коло еліти, мімікрує, «снобів» це стає престижним орієнтиром (але водночас тягарем). І як тільки неналежні претенденти достатньо зімітували, елітна група переходить на інший маркер, а висока мода стає масовою (чим обнуляє домагання імітаторів, змушуючи їх платити нову ціну).

Окрім суто зовнішніх маркерів, таким стають культивовані ментальні установки та символічні форми: мистецькі, (псевдо)філософські тощо. Такі установки подаються як «моральні», однак в них є характерна ознака демонстративної екзотичності, лицемірності і відірваності від суспільних механізмів інтеграції. Прикладами можуть бути нерепрезентативний захист прав меншин (захист інтересів ЛБГТ, при відсутності зв'язку з носіями цих інтересів), «інклюзивність» (з побудовою тисяч нефункціональних пандусів і не потрібних велодоріжок), екологічні ініціативи (без будь-якого зв'язку з власне екологією) тощо. Партнером в цих діях стають свого роду «блазні», групи активістів, які за подачки розігрують відповідні ролі, прототипом яких є професійні шахраї-жебраки.

Тут саморегуляція системи підпорядкована законам циркуляції інформаційних вірусів-мемів і працює за принципом циклічного оновлення програмного коду. Оскільки престижні переконання потрібні для штучної внутрішньогрупової сегрегації (відділення «прогресивних» від «відсталих»), контур аутокорекції запускається тоді, коли мем стає надто масовим. Коли «модне» переконання засвоюється більшістю, воно втрачає свою статусну цінність (премію винятковості). Система реагує на це знеціненням поточного мему і миттєвим викидом на ринок нового «пакета цінностей».

Цей механізм має найвищу швидкість аутокорекції, але вона є структурно поверхневою. Система очищується від застарілих маркерів не тому, що вони є помилковими чи шкідливими для етосу, а тому, що вони втратили здатність забезпечувати репутаційне домінування еліти.

Однак поширення цього в сферу академічного середовища опосередковано перетворює гуманітарні студії на корпорації блазнів, які генерують модний продукт, а не системи знань.

3. Театр відповідності

Цей квазіморальний механізм є суто зовнішньою, інструментальною симуляцією функціонування морального апарату, за якої повністю відсутня інтеріоризація кодексу поведінки. Індивід у цьому разі діє як «пристрій-клієнт», що бездоганно імітує вихідні сигнальні коди, очікувані децентралізованою мережею (публічне схвалення, осуд індукованих порушників, ритуальне виконання узвичаєнь), проте його індивідуальна психічна організація не запускає автономну програму внутрішнього контролера — совісті.

Вектор мотивації: Театр відповідності тримається виключно на превентивному прагматичному прорахунку ризиків та страху перед ксенофобною люттю і цькуванням з боку спільноти. Тут діє логіка пристосування до об'єктивної сили соціуму — аналогічно до того, як людина зважає на

«повадки гедзів чи гадюк», прораховуючи їхні реакції задля уникнення клопоту.

Спосіб дії та демаркація: Істотна відмінність від власне моралі полягає в тому, що цей механізм є структурно порожнім і повністю узалежненим від чинника видимості комунікативного акту. Оскільки вектор тиску залишається суто зовнішнім, за умов вимкнення «мережевого нагляду» спільноти (коли індивід абсолютно упевнений, що його проступок не буде зафіксовано в суспільній пам'яті й це не зашкодить репутації), симульований патерн поведінки миттєво руйнується. Віртуальний сервер совісті в індивідуальній психіці тут так і не генерується.

Ця конструкція принципово позбавлена автономного внутрішнього контуру аутокорекції, оскільки індивідуальна психіка діє суто як «пристрій-клієнт».

Будь-яка корекція поведінки тут є суто реактивною і залежною від «мережевого нагляду». Якщо спільнота посилює тиск або змінює вектор очікувань, актори театру відповідності миттєво підлаштовують свій перформанс. Якщо ж нагляд зникає, симульований патерн поведінки руйнується без жодних спроб внутрішньої саморегуляції.

Система тримається на страху перед ксенофобною люття оточення. Її «аутокорекція» — це не самоочищення, а механістичне пристосування до сили об'єктивного тиску середовища, подібне до того, як рухоме тіло змінює траєкторію під дією зовнішнього удару.

4. Грандстендинг (Grandstanding / Моральне позування)

Цей механізм виникає як паразитарна гіпертрофія та експлуатація комунікативних практик моралі — пліток, повчань, публічних обговорень, проповідей та осуду. У первинному стані децентралізованої пірингової мережі негативне підкріплення та цькування порушника є інструментом захисту спільних кордонів та гігієни етосу. Натомість грандстендинг перетворює цей захисний селективний тиск на спекулятивний актив для агресивного полювання за індивідуальними репутаційними преміями. Грандстендинг паразитує на контурі позитивного зворотного зв'язку морального механізму.

Спосіб дії: Особа, яка вдається до грандстендингу, використовує моральне судження не за його прямим призначенням — як сигнал керування для превентивного узгодження намірів у групі, — а як інструмент конкурентного витіснення інших та штучного підвищення власної статусної позиції. Вона штучно завищує масштаб вимогливості до оточення, транслюючи ксенофобну лють до щонайменших, часто вигаданих або неістотних відхилень від «ідеал-Я».

Вектор мотивації та демаркація: Тут має місце викривлення емоційного контуру моралі: індивід симулює сильні моральні почуття (гнів або образу), прагнучи продемонструвати сліпу автоматичну довіру до уявного «сервера» цінностей. Проте насправді він неусвідомлено експлуатує контур позитивного зворотного зв'язку морального механізму (де висока вимогливість до інших підвищує особистий статус) задля егоїстичного домінування.

Наслідки: Грандстендинг створює критичний інформаційний шум у суспільній мережі. Він підміняє реальну соціокультурну відповідальність агресивним публічним перформансом. Це призводить до інфляції сигналів керування, що з часом послаблює, дестабілізує або й повністю руйнує автентичну дію морального механізму спільноти.

Нормальний сигнал керування (публічний осуд порушника) тут гіпертрофується задля капіталізації особистого статусу. Чим агресивнішим є позування, тим вищу репутаційну премію отримує індивід. Це створює ефект «снігової кулі»: вимоги штучно завищуються, ксенофобна лють індукується, а інформаційний шум зростає. Звичайна аутокорекція тут заблокована, адже система заохочує радикалізацію, а не стриманість.

Аутокорекція цієї конструкції можлива лише через системну кризу (перегрів). Коли рівень токсичного шуму, штампованих звинувачень та абсурдних вимог досягає критичної межі, мережа зазнає втоми від сигналів керування (настає інфляція сигналів). Спільнота втрачає чутливість до позування, і контур позитивного підкріплення розривається: грандстендери починають викликати не захоплення, а роздратування чи ігнорування. Лише через такий хворобливий колапс мережа повертається до базових налаштувань.

Варто спеціально зауважити, що тут розглядаються саме механізми квазіморальної регуляції поведінки, похідні від базового механізму моралі. Однак вказівка на механізм сама по собі нічого не говорить про виправданість норми. Те, що норма є моральною (тобто закріплена механізмом моралі), не означає її оцінку з боку якогось іншого критерію. Тому слід чітко розрізняти функцію конкретної норми і наслідки її прийняття спільнотою, а також критерії оцінки цих наслідків в певній системі цінностей. Що, однак, не означає існування трансцендентних цінностей, прийняття яких було би в якомусь сенсі безумовно мотивуючим чи логічно необхідним. Проте кожен механізм має свою функціональну зону, завдяки чому він закріплюється саме як механізм. Мораль — фундаментальний механізм і еволюційний шедевр, який забезпечує власне відтворення людей в культурі як членів інтегрованої спільноти, забезпечуючи самовідтворення патернів поведінки з розв'язанням конфлікту егоїстичних і просоціальних мотивацій. Деривати моралі, однак, переважно є паразитарними конструкціями,

які конфліктують з мораллю, хоча кожен з цих механізмів також має свою функціональну зону, через яку він закріплюється.

Питання про остійність, або ж історичну тривалість моральних норм, потребує кардинального очищення від метафізичних ілюзій кабінетної етики. Слід суворо розділити два автономні процеси: еволюцію самого архаїчного механізму моралі (регулятивного апарату) та еволюцію конкретного змістовного наповнення, яке цей апарат у себе завантажує. Сам апарат — децентралізована пірингова мережа з її психоемоційними сервоприводами (сором, лють, гордість) — є константним соціокультурним органом, що виник ще в антропогенезі. Натомість корпус норм є змінним інформаційним софтом. Той факт, що певна регулятивна ідея була артикульована, сам по собі не гарантує її тривалого виживання.

Першим фільтром добору є об'єктивні «рамки можливого», задані фізичними, біологічними та структурними законами соціосистеми. Характеристики тривалих норм не уводяться апріорно, а виводяться емпірично у процесі життєдіяльності спільноти. Соціум не спроможний утримувати норму, що вступає у пряме протиріччя з базовими умовами його фізичного виживання. Нежиттєздатні варіанти регуляції відсікаються на превентивних підступах, оскільки руйнують саму можливість кооперації.

Тут діє закон функціональної релятивності: жодне правило не є моральним саме по собі, за своїм абстрактним змістом. Для розуміння цього доречна аналогія з травленням: речовина стає їжею не через метафізичну благородність своєї структури, а виключно відносно конкретного організму, який вона живить. Так само й норма набуває статусу моральної лише тоді, коли вона успішно виконує свою специфічну роботу — унормовує поведінку, узгоджує індивідуальну мотивацію з груповими очікуваннями й утримує інтегрованість суспільної кооперації.

Вищим еволюційним фільтром, що тестує норму на остійність, є міжгрупова конкуренція. Для того, щоб стихійно сформоване узвичаєння закріпилося надовго, живучість самої спільноти, яка його практикує, має бути достатньо високою. Вживають лише ті етоси, чий регулятивний код забезпечує ефективний розподіл вигод і тягарів, мінімізує внутрішній конфлікт і максимізує просоціальну ідентичність. Якщо норма послаблює імунну систему соціуму перед зовнішніми викликами, група гине, елімінуючи дисфункціональний код разом із носіями.

Якщо норма пройшла сито зовнішнього добору, запускається внутрішній кібернетичний контур її «цементування» через P2P-архітектуру спільноти. Спочатку вона кодифікується у тривалий культурний еталон «гідної людини», на який налаштовуються взаємні очікування групи. Далі мережа вмикає безперервний селективний тиск: через систему позитивних

(слава, повага) та негативних (осуд, ганьба, ксенофобне цькування) санкцій вона примусово вирошує осіб із характерним патерном поведінки.

Фінальним етапом фіксації є глибока інтерналізація. Норма проширюється в психоемоційну структуру індивіда так, що її порушення викликає автономний сором і розпач від втрати честі, навіть за повної відсутності зовнішнього нагляду. Індивід, превентивно блокуючи власні девіації, одночасно перетворюється на активного суб'єкта контролю, який активно карає за відхилення інших. Цикл замикається: норма, перевірена сліпим відбором міжгрупової боротьби, стає остійним, самовідтворюваним елементом культурно-генетичного процесу.

Висновки

1. Концептуальна демаркація моралі як механізму. Традиційне розуміння моралі як нормативного кодексу є методологічно хибним, оскільки зміщує об'єкт дослідження з його рефлексивним відображенням у суспільній свідомості. Мораль є не сукупністю приписів, а децентралізованим механізмом селективного тиску, що функціонує за принципом пірингової мережі: культурний еталон "гідної людини" відтворюється через горизонтальний взаємний контроль членів спільноти, підкріплений інтерналізованою психоемоційною структурою сорому, гордості та каяття. Критеріальна ознака цього механізму — не зміст норми, а спосіб її дії: автономна внутрішня мотивація, незалежна від зовнішнього нагляду.

2. Типологія квазіморальних механізмів. У процесі переходу від малогрупової до комплексної соціальної організації виникають похідні від моралі регулятивні конструкції, які зберігають зовнішню подібність до моральної регуляції, але відрізняються від неї за мотиваційною структурою та функціональною логікою. Виявлено чотири основні типи таких механізмів, кожен із яких демонструє специфічний спосіб відчуження рішення від автентичної внутрішньої мотивації:

- Релігійно-центрична регуляція замінює горизонтальний тиск групи вертикальною прив'язаністю до персоніфікованого авторитету: мотив сорому перед рівними витісняється мотивом догодження сакральному домінанту. Адаптивний потенціал цього механізму забезпечується безкінечним переозначенням "волі богів", однак корекція відбувається в логіці збереження інституту, а не відповіді на вимоги реальності.

- Мода та престижні переконання (*Luxury Beliefs*) перехоплюють імітаційний та репутаційний контури морального механізму, підпорядковуючи їх швидкоплинній статусній конкуренції еліт. Змістовна порожнеча цих конструкцій є не дефектом, а функціональною умовою: переконання мусить бути замінованим, щоб зберегти маркерну цінність. Поширення

цього механізму в академічне середовище деградує виробництво знання до генерації модного продукту.

- **Театр відповідності** є найбільш структурно порожньою формою: індивід бездоганно відтворює зовнішні сигнальні коди моральної поведінки за повної відсутності інтерналізованого внутрішнього контролера. Механізм цілковито залежить від зовнішнього нагляду і розпадається за його відсутності, не маючи жодного автономного контуру саморегуляції.

- **Грандстендинг** є паразитарною гіпертрофією комунікативного контуру моралі: публічний осуд як захисний сигнал спільноти перетворюється на спекулятивний актив індивідуального статусного домінування. Штучна ескалація вимогливості та індукована ксенофобна лють генерують інформаційний шум, що веде до інфляції моральних сигналів і поступового руйнування автентичного морального механізму спільноти.

3. **Спільна структурна ознака квазіморалі.** Усі чотири механізми об'єднує одна демаркаційна риса: відчуження власного рішення від автентичного переживання сорому/гідності на користь зовнішнього джерела авторитету — чи то персоніфікованого домінанта, чи трендсетерської еліти, чи мережевого нагляду, чи репутаційної премії. Квазімораль зберігає фасад морального дискурсу, однак вилучає його функціональне ядро — самовідтворення просоціальної ідентичності через інтерналізований еталон гідності.

4. **Диференційована логіка аутокорекції.** Кожен квазіморальний механізм має специфічний і структурно обмежений контур саморегуляції. Релігійно-центрична система коригується через переозначення авторитету, але в логіці самозбереження інституту. Механізм моди коригується через знецінення та заміну мему, але не через верифікацію його відповідності реальності. **Театр відповідності** реагує виключно на зовнішній тиск і не здатний до внутрішньої корекції. **Грандстендинг** долається лише через системний перегрів і колапс репутаційного ринку. Жоден із цих механізмів не містить вбудованого фільтра відповідності між нормою та її кооперативною цінністю для виживання групи — фільтра, який є іманентною характеристикою власне моральної регуляції.

5. **Функціональна межа квазіморалі.** Квазіморальні механізми є переважно паразитарними конструкціями: вони експлуатують інфраструктуру морального механізму — його мову, емоційні контури, репутаційні мережі — водночас підриваючи його функціональну основу. Проте кожен із цих механізмів закріплюється в певній функціональній ніші, що свідчить про їхню часткову адаптивну цінність у конкретних умовах складної соціальної організації. Однак за умов зіткнення системи з жорсткими обмеженнями фізичної реальності — війни, пандемії, екологічної катастрофи — штучні квазіморальні метрики виявляють свою неспроможність. Виживання

системи стає безпосередньо залежним від її здатності запустити механізми аутокорекції та повернутися до верифікованого критерію кооперативної ефективності — прагматики, яка є іманентним стандартом власне моралі як еволюційного механізму.

Список посилань \References

1. Georgiev, E. (2025). Homo moralis: A neurosociological theory of moral capacity and social regulation. *Sociology Mind*, 15, 403 – 429.
2. Avataneo, M., Norman, T., & Persico, N. (2025). The evolutionary stability of moral foundations. *The Quarterly Journal of Economics*, 140(3), 2459 – 2506. <https://doi.org/10.1093/qje/qjaf019>
3. Haidt, J. (2012). *The righteous mind: Why good people are divided by politics and religion*. Pantheon Books.
4. Tomasello, M. (2016). *A natural history of human morality*. Harvard University Press.
5. Tosi, J., & Warmke, B. (2020). *Grandstanding: The use and abuse of moral talk*. Oxford University Press.
6. Westra, E. (2021). Virtue signaling and moral progress. *Philosophy and Public Affairs*, 49(2), 156 – 178.
7. Richerson, P. J., & Boyd, R. (2005). *Not by genes alone: How culture transformed human evolution*. University of Chicago Press.
8. Henrich, J. (2016). *The secret of our success: How culture is driving human evolution, domesticating our species, and making us smarter*. Princeton University Press.
9. Tangney, J. P., & Dearing, R. L. (2002). *Shame and guilt*. Guilford Press.
10. Fessler, D. M. T. (2007). Shame in two cultures: Implications for evolutionary approaches. *Journal of Cognition and Culture*, 4(2), 207 – 262.
11. Grohmann, S. (2022). Objects of virtue: 'Moral grandstanding' and the capitalization of ethics under neoliberal commodity fetishism. *Journal of Critical Realism*, 22(1), 27 – 48.
12. Power, M. (1997). *The audit society: Rituals of verification*. Oxford University Press.
13. Sandel, M. J. (2020). *The tyranny of merit: What's become of the common good?* Farrar, Straus and Giroux.
14. Lukianoff, G., & Haidt, J. (2018). *The coddling of the American mind: How good intentions and bad ideas are setting up a generation for failure*. Penguin Press.

15. Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste* (R. Nice, Trans.). Harvard University Press.
16. Henderson, R. (2024). *Troubled: A memoir of foster care, family, and social class*. Gallery Books.
17. Veblen, T. (1899). *The theory of the leisure class: An economic study of institutions*. Macmillan.
18. Tosi, J., & Warmke, B. (2020). *Grandstanding: The use and abuse of moral talk*. Oxford University Press.
19. Levy, N. (2021). Virtue signalling is virtuous. *Synthese*, 198(10), 9545 – 9562. <https://doi.org/10.1007/s11229-020-02653-9>
20. Westra, E. (2021). Virtue signaling and moral progress. *Philosophy and Public Affairs*, 49(2), 156 – 178.
21. Grubbs, J. B., Warmke, B., Tosi, J., James, A. S., & Campbell, W. K. (2020). Moral grandstanding and political polarization: A multi-study consideration. *Journal of Research in Personality*, 88, 103985.
22. Grohmann, S. (2022). Objects of virtue: 'Moral grandstanding' and the capitalization of ethics under neoliberal commodity fetishism. *Journal of Critical Realism*, 22(1), 27 – 48.
23. Avataneo, M., Norman, T., & Persico, N. (2025). The evolutionary stability of moral foundations. *The Quarterly Journal of Economics*, 140(3), 2459 – 2506.
24. Bellah, R. N. (2011). *Religion in human evolution: From the Paleolithic to the Axial Age*. Harvard University Press.
25. North, D. C., Wallis, J. J., & Weingast, B. R. (2009). *Violence and social orders: A conceptual framework for interpreting recorded human history*. Cambridge University Press.

Vadym Derkach

PhD in Philosophy, Associate Professor

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-0123-3637>

e-mail: vadym_derkach@kneu.edu.ua

**MORALITY AND QUASI-MORALITY: MECHANISMS
OF SOCIAL BEHAVIOURAL REGULATION AND THEIR
EVOLUTIONARY DYNAMICS**

Abstract

The article develops a conceptual demarcation between morality proper and "quasi-morality" – multilayered simulacra serving the interests of elites and bureaucratic apparatuses. Morality is reconceptualised as an evolutionary mechanism of social behavioural regulation that operates not as a system of universal norms but as a dynamic instrument of intra-group integration. Morality is defined as a mechanism of cultural-genetic selection grounded in a cultural prototype of the "worthy person," a system of social sanctions, the internalisation of norms, and emotional regulators including shame, guilt, and pride.

The central thesis is the distinction between morality and quasi-moral forms of regulation that emerge in complex societies. These include religiously centred systems of authority, prestige beliefs and ideological fashion, performative conformism, and moral grandstanding. All such forms are interpreted as derivative or parasitic modifications of the foundational moral mechanism, severed from its primary function of sustaining group cooperation and viability.

The article demonstrates that, as social systems expand and xenophobic barriers erode, morality becomes entangled with political-legal coercion and instrumental rationality, generating complex hybrid systems in which moral language is deployed as a resource for status competition and symbolic domination. Particular attention is given to the mechanism of "ethics washing,"

whereby institutions publicly perform loyalty to values while effectively pursuing reputational, bureaucratic, or power-oriented ends.

The study concludes that contemporary quasi-moral forms do not displace morality but are superimposed upon it as additional layers of social regulation, systematically distorting its original function.

Keywords: morality; quasi-morality; ideological fashion; prestige beliefs; compliance theater; evolutionary ethics.

Надійшла до редакції/ Received: 22.03.2026

Прорецензовано/ Revised: 08.04.2026

Прийнято до друку/ Accepted: 24.05.2026